

Skönlitteratur och eget skrivande breddar perspektiven som läkare

För varje människa med ett stressigt liv, och dit hör inte minst läkarna, är det viktigt att ha ett »annat liv«, ett inre rum, dit man kan gå för att reflektera, hämta kraft och näring. Skönlitteratur kan ge ett sådant rum, liksom bildkonst, musik etc. Läkare är en yrkesgrupp som har ett särskilt behov av reflektion, menar Merete Mazzarella, professor i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet och hedersdoktor i medicin vid Uppsala universitet. Sedan flera år håller hon skrivarkurser och föreläsningar för läkare och läkarstuderande i både Finland och Sverige.

– Man blir inte en bättre människa av litteratur, inte heller mer empatisk. Det vet jag inte minst utifrån egna erfarenheter av kolleger bland litteraturvetare. Men genom att läsa och framför allt diskutera skönlitteratur breddas perspektiven, det ger möjlighet till ett friare sätt att tänka än vad naturvetenskapens objektiva sanningar ger, säger Merete Mazzarella.

I samband med att Merete Mazzarellas mor avled i cancer, och Merete därefter skrev en bok om sina erfarenheter från sjukvården («Hem från festen», 1992), väcktes hennes intresse för medicin i relation till humaniora. Modern var utbildad journalist, men hade slutat att arbeta i samband med att hon gifte sig, och «Hem från festen» blev till viss del skriven »på moderns vägnar«, berättar Merete Mazzarella.

– Men boken handlar nog lika mycket om mig själv som om min mor. Det blir lätt så om man skriver om någon som står en så nära. «Hem från festen» behandlar ämnen som etik, kommunikation mellan läkare och patient och andra »mjuka värden«, och boken ledde till att jag inbjöds att tala om sådana frågor med läkare i olika sammanhang. När den kom ut också på ett svenskt förlag bjöds jag in till föreläsningar även i Sverige. Det handlar om frågor som haft en uppgång bland medicinare de senaste tio åren, och min bok låg därför rätt i tiden, säger Merete Mazzarella.

De egna erfarenheterna från bland annat kurser och handledardagar med läkare och läkarstuderande, liksom den insikt i läkarrollen som skönlitteraturen bidragit med, ligger till grund för hennes senaste bok »Den goda beröringen – Om kropp, hälsa, vård och litteratur«, 2006. I den pekar Merete Mazzarella på den förändrade läkarrollen, på samtalets betydelse och synen på hälsa inom den medicinska professionen och bland allmänheten. Boken är tillägnad allmänläkarna, säger Merete, vilka hon lyfter fram som en grupp som ofta har en mer vidsynt människosyn än andra snävt naturvetenskapligt inriktade läkare.

– Jag arbetar mycket med allmänläkare. Allmänmedicinen befinner sig i en identitetskris och uppfattas inte alltid som en egen specialitet av omgivningen. Men allmänmedicinen måste stå för kontinuiteten, och allmänläkaren ska vara patientens »advokat« mot den övriga vården. Allmänläkaren ska kunna hjälpa patienten även när behandlingen har upphört. Är det nå-

MERETE MAZZARELLA, professor i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.

Foto: Peter Örn

gon som verkligen vet hur människor mår så är det allmänläkarna, vilka dessutom ofta är mycket intresserade av humaniora och av samtalets betydelse.

– Min käpphäst är att sjukvården ska betraktas som en kulturfråga. All annan vetenskap kan behandlas på tidningarnas kultursidor, men inte vården. Ändå är det i sjukvården de stora frågorna om människovärdet ställs. Fler läkare borde därför delta i den offentliga debatten, de skriver ofta bra och är verbala. Men det vetenskapliga idealet, objektivitetsidealet, gör läkarna ovilliga att politisera. De klagar ofta, men vill inte träda fram offentligt, säger Merete Mazzarella.

Ett naturvetenskapligt förhållningssätt med krav på evidensbaserad behandling är ett sätt för läkare att markera en distans till patienten, menar Merete Mazzarella. Det ger läkaren auktoritet.

– Ett naturvetenskapligt tänkande är också ett sätt att skydda sig, ett sätt att dra en gräns för hur engagerad läkaren ska bli. Jag blir alltid lika imponerad av hur läkare under utbildning är så inställda på att hjälpa patienten. Men så småningom inser de ju att de också behöver kunna skydda sig själva, att de behöver dra gränser, och då kan ett naturvetenskapligt objektiviserande betraktelsesätt bli en tillflykt, säger Merete Mazzarella.

Inte minst den kliniska praktiken handlar om annat än ren naturvetenskap. I grunden handlar det om det Aristoteles kallar fronesis, menar Merete Mazzarella: det goda omdömet som bygger på praktisk visdom, vilket innebär att också kunna förhålla sig till något som präglas av osäkerhet. Det finns en grund-

läggande osäkerhet inom det medicinska området, och att renodla det naturvetenskapliga perspektivet såsom läkare ofta gör är olyckligt, säger Merete Mazzarella.

– Den amerikanska professorn i humanistisk medicin Kathryn Montgomery, som i botten är litteraturvetare, menar att klinisk medicin ifråga om fronesis – och om att på ett bra sätt förhålla sig till osäkerhet – har mycket gemensamt med bland annat litteraturvetenskap, historia och antropologi. Det litteraturen bidrar med gällande fronesis är mycket bättre än att hålla fast vid begrepp som empati. Ska empati vara meningsfullt måste det innefatta någon sorts reellt ansvarstagande. Fronesis är mindre anspråksfullt och mer realistiskt.

Skönlitteratur är, enligt Merete Mazzarella, kanske det bästa sättet att få förståelse för det som allmänläkaren Carl Edvard Rudebeck har kallat »den existentiella anatomin«: hur kroppens funktioner får sin betydelse genom den betydelse de har i individens liv. Vårdens målsättning bör vara att försöka avhjälpa det som patienten upplever som det värsta, men även erfarna läkare kan ha svårt att förutse hur en sjukdom påverkar patientens vardagsliv. Litteraturen erbjuder många exempel på hur exempelvis känslor av smärta kan kläs i ett vardagligt och begripligt språk, som i Lars Gustafssons roman »Biodlarens död«, eller hur förnedrande det kan kännas att förlora kontrollen över den egna kroppen, så som det beskrivs i »Ivan Iljits död« av Leo Tolstoj eller i »Nåd« av Linn Ullmann.

– Kunskap om kroppsupplevelser kan man hämta från många konstarter, men skönlitteraturen förmår på ett unikt sätt förmedla människans upplevelser inifrån, säger Merete Mazzarella.

Skönlitteraturens kanske viktigaste bidrag till en alltmer naturvetenskapligt orienterad läkargärning är som källa för samtal, både om innehåll i böcker och i texter som skrivs under skrivarkurser, menar Merete Mazzarella. Även om det gäller kolleger som dagligen träffar varandra så innebär samtal kring skönlitterära texter ett friare och mer prestigelöst sätt att samtala. Det kan synliggöra nya sidor hos en själv och hos kollegerna.

– Då jag sitter med en grupp läkare och samtal om en text blir många glatt förvånade över hur olika andra ser på de saker vi samtal om, och bara det i sig ger ju bredare perspektiv. Att utgå från litterära texter gör det möjligt att diskutera på ett friare sätt än då man utgår från det objektiva, det naturvetenskapliga.

– När man tänker på läkarrollen i termen av reflektion, tänker man främst på reflektion över patienter eller sig själv i yrkesrollen. Vid de skrivarkurser jag ger får läkaren möjlighet att reflektera över sig själv som människa, utan prestationskrav. Kursdeltagarna läser texterna för varandra, och uppläsningarna föder nya samtal. Jag brukar också alltid vilja att varje deltagare ska skriva åtminstone en dikt, och jag har hittat en form för att skriva i jagform som snarast ger möjlighet till lek och som inte upplevs som alltför självutlämnande, säger Merete Mazzarella.

Skrivarkurserna ger också en möjlighet att beskriva känslor som kan upplevas som tabu att tala med kolleger om. Dit hör exempelvis känslor av äckel, som ingår i många läkares vardag och som är något de måste kunna hantera. Inte heller under utbildningen finns det plats för samtal som handlar om den typen av upplevelser. Men då läkare och läkarstuderande

Fakta

Merete Mazzarella är professor i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.

Hon utsågs 2006 till hedersdoktor i medicin vid Uppsala universitet för sina engagemang i medicinska frågor, bland annat genom sina skrivarkurser för studenter och lärare på medicinska fakulteten, samt för sina föredrag.

1979 utkom Merete Mazzarella med den självbiografiska boken »Först sålde de pianot«, och har därefter utkommit med flera böcker i essäistisk stil. Hennes senaste bok är »Den goda beröringen – Om kropp, hälsa, vård och litteratur«, 2006. Som forskare har Merete Mazzarella främst skrivit om den finlandssvenska romantraditionen.

– Fler läkare borde delta i den offentliga debatten, de skriver ofta bra och är verbala. Men det vetenskapliga idealet, objektivitetsidealet, gör läkarna ovilliga att politisera, säger Merete Mazzarella.

får möjlighet att personligt och prestigelöst skriva något litterärt, med utgångspunkt från luktninnet, är äckelkänslor ofta återkommande i de korta texterna.

– Att utgå från luktninnet är ett bra sätt att komma bort från ett analytiskt språk. Bland läkarstuderande handlar texterna ofta om dissektionsövningar, och bland yrkesverksamma läkare kan det handla om att komma in i en bostad där någon legat död en längre tid eller att ta hand om en otvättad patient. Att få beskriva dessa känslor av äckel i text upplevs som befriande, som en ventil. Läkare har överhuvudtaget för lite möjligheter att tala om svåra upplevelser, säger Merete Mazzarella.

Människor som väljer att bli läkare är ofta mångsidigt begåvade, anser Merete Mazzarella. Ifråga om skrivandet finns det ju dessutom exempel på många läkare som utvecklats till den grad att de är betydligt mer kända som författare än som läkare. Anton Tjechov är ett exempel. Därför fungerar skrivandet, och skönlitteratur i stort, så bra i ambitionen att väva samman humaniora med medicinens mer naturvetenskapliga förhållningssätt, menar Merete Mazzarella.

– Det finns grundläggande faktorer som förenar läkarens och författarens arbete: båda förväntas lägga stor vikt vid att iaktta sina medmänniskor och båda försöker hitta sammanhang i det abstrakta som iaktas. Både läkaren och författaren strävar efter att tränga under ytan, säger Merete Mazzarella.

Men humanisterna har också mycket att lära av medicinerna, tror hon.

– Dessvärre är naturvetenskapare mer intresserade av humaniora än humanister av naturvetenskap. Humanisterna har dessutom länge levt med en självbelåten föreställning om att allt är språk, texter och symboler. Av medicinare kan litteraturvetare lära sig att döden inte bara är slutet på en berättelse och blod inte bara en symbol.

– Men tolkningsperspektivet på det enskilda fallet, på det unika, är centralt för humanisten. Betydelsen av det subjektiva, att det som iaktas påverkas av den som iakttar, innebär en artskillnad mellan humanism och naturvetenskap. Men det är en skillnad som också kan innebära intressanta konfrontationer, säger Merete Mazzarella.

Peter Örn
frilansjournalist